

ФИНАНСОВО СЪСТОЯНИЕ НА ТРАНСПОРТНОТО ПРЕДПРИЯТИЕ (МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИКА ЗА АНАЛИЗ)

Росица Иванова¹
e-mail: RIvanova@unwe.bg

Резюме

Финансовото състояние на предприятието е комплексно понятие. То може да се определи като състояние, състав, структура и динамика на активите, пасивите и собствения капитал на предприятието, както и неговата способност своевременно да генерира парични средства и парични еквиваленти с определена степен на сигурност, необходими за уреждане на задълженията му. Стабилното финансово състояние е обективна предпоставка за продължаване на дейността на предприятието в обозримо бъдеще.

Поставената в доклада цел е подобряване на методиката за анализ на финансовото състояние на предприятието. Традиционната методика за анализ се надгражда като за целта се извежда система от показатели за анализ и оценка на финансовата стабилност на предприятието, въз основа на които се определят ключови критерии. Изпълнението или неизпълнението на тези критерии комплексно показва степента на финансова стабилност, респ. нестабилност на предприятието. На тази основа се анализира и оценява степента на риск от търговска несъстоятелност и фалит на предприятието. В доклада е направен опит за формулирането на интегриран подход за анализ на финансовото състояние на предприятието, базиран на логическото единство между теория и практика.

Обект на разглеждане в доклада е финансовото състояние на предприятието като икономическа категория и система. Интерпретират се конкретни методологични и методически въпроси на анализа на финансовото състояние на транспортното предприятие.

Ключови думи: транспортна свързаност, финансово състояние, методика, анализ, фактори

JEL: M49

Увод

В съвременните условия на конкурентен и динамичен пазар, характеризиращ се с определена степен на ентропия, предприятията от различните видове транспорт трябва да формират гъвкави, бързо адаптивни и добре обвързани транспортна и пазарна стратегии. Необходимо е да се търсят решения за оптимизиране на връзките между различните видове транспорт както

¹ Доцент, доктор, катедра „Счетоводство и анализ“, УНСС

в отделните страни от Европейския съюз, така и между тях, а също и с другите страни от Европейския континент. Следва инвестициите в транспортния отрасъл да се насочват към развитието на екологично чистите видове транспорт. С важно място при формирането на транспортните стратегии на предприятията, осъществяващи дейността си в този важен сектор на икономиката, са и въпросите за безопасността на транспорта. В това отношение трябва да се предприемат конкретни и изпреварващи мерки за значително намаляване на пътно-транспортните произшествия, както и на броя на жертвите и пострадалите при тези произшествия.

Важна инициатива през програмния период 2021 – 2027 г. в рамките на Европейския съюз в областта на транспорта е новата оперативна програма „Транспортна свързаност“. Средствата от бюджета на тази оперативна програма ще бъдат използвани в няколко приоритетни направления, както следва:

1. развитие на железопътната инфраструктура по основната и широкообхватна трансевропейска транспортна мрежа;
2. развитие на пътната инфраструктура по основната и широкообхватна трансевропейска транспортна мрежа;
3. подобряване на интермодалността и развитие на устойчива градска мобилност, вкл. последващо развитие на метрото в София, което ще осигури разширяване на връзките с другите видове транспорт и ще подобри качеството на атмосферния въздух;
4. иновации в транспорта, модернизирани системи за управление на трафика, подобряване на сигурността и безопасността на транспорта;
5. техническа помощ.

За решаването на проблемите в транспортния сектор в страната, както и за правилно, оптимално и по предназначение изразходване на средствата по новата оперативна програма „Транспортна свързаност“ за периода 2021 – 2027 г. е необходимо в предприятията от този бранш да се въведе съответна адекватна управленска стратегия, базирана на резултатната информация от бизнес анализа на тяхната цялостна дейност. Въз основа на тази информация мениджърите на предприятията, осъществяващи дейността си в различните видове транспорт, могат да изработват и вземат правилни, обосновани и целенасочени управленски решения в оперативен и стратегически аспект. За целта е необходимо в транспортните предприятия да се формират екипи и да се създадат условия за извършването на комплексен анализ на тяхната дейност както в хоризонтален (времеви) аспект, така и във вертикален (по центрове на отговорност) аспект. Това може да се постигне чрез действия в следните направления:

1. Перманентно провеждане на оперативен анализ на дейността на транспортните предприятия като се оптимизира неговата методика по

конкретните обекти на анализа, например анализ на разходите; анализ на приходите; анализ на финансовите резултати; анализ на финансовата стабилност и ликвидността и др.

2. Периодично изготвяне на различни отчети и справки, като въз основа на съдържащата се в тях информация мениджърите могат да извършват сравнителен анализ на фактическите стойности на ключовите финансови показатели, характеризиращи различните аспекти на бизнеса, спрямо критерийните стойности (например бизнес плана, предходния период, най-добрите стойности в съответния транспортен сектор и др.).
3. Извършване на анализ на настъпилите изменения в стойностите на финансовите показатели, а според нас и на редица нефинансови показатели, с цел разкриване на благоприятните и неблагоприятни тенденции в тяхното развитие. Вниманието тук следва следва да се насочи към установяване на силата и посоката на влияние на преките фактори, влияещи върху настъпилите изменения в стойностите на ключовите финансови показатели.
4. Моделиране на процесите, протичащи в транспортните предприятия, при максимално съобразяване със специфичните особености на тяхната дейност. Това позволява провеждането на прогностичен анализ за развитието на предприятията от отделните видове транспорт. На тази основа могат да се вземат решения, които биха осигурили необходимата гъвкавост и адаптивност на предприятията към условията на бързо изменяща се пазарна среда, въз основа на което те да станат ефективен конкурент на пазара на транспортни услуги.
5. Анализирание, прогнозиране, ефективно управление и правилно разполагане във времето на паричните потоци на транспортните предприятия. На тази основа могат обективно да се управляват техните ликвидност и платежоспособност. По този начин може значително да се намали риска от възникването на краткосрочна ликвидна криза или дългосрочна криза с платежоспособността.
6. Анализирание и оценяване на финансовото състояние и финансовата стабилност на транспортните предприятия.
7. Използване на възможностите на съвременните информационни и комуникационни технологии и дигитализация на бизнес процесите, вкл. и на бизнес анализа, осъществявани от транспортните предприятия.

Посочените по-горе обстоятелства провокираха нашето внимание към методологическите и методически въпроси на анализа на финансовото състояние на предприятията от транспортния сектор.

Методология и методика за анализ на финансовото състояние на предприятието

Методологията и методиката за анализ на финансовото състояние на предприятието се разглеждат от позициите на системния подход. Общата методика за анализ на финансовото състояние може да се формулира като система, изградена от взаимосвързани помежду си елементи. Целта на тази система е генерирането на информация за състоянието на предприятието, която е полезна за неговия мениджмънт за вземането на правилни и обосновани управленски решения. Като елементи на системата могат да се определят методите, подходите, показателите и насоките на анализа на финансовото състояние. Базирайки методологията и методиката на бизнес анализа на системния подход става възможно постигането на концептуално единство между мисия, стратегия, цели и задачи, като на основата на резултатната аналитична информация могат да се вземат правилни и обосновани управленски решения за постигане и поддържане на финансова стабилност, финансово равновесие и успешно развитие на предприятието в оперативен и стратегически аспект.

Методиката за анализ на финансовото състояние на предприятието се разглежда като система от последователни и свързани помежду си етапи. На всеки етап е необходимо правилно да се формулират целта, задачите, конкретните насоки на анализа, както и системата от показатели за анализ на финансовото състояние на предприятието. Това наше виждане позволява да разграничим етапите на анализа на финансовото състояние на предприятието по следния начин: анализ на активите (активно проявление на стойността); анализ на капитала, в т.ч. на собствения и на привлечения капитал (пасивно проявление на стойността); анализ на съотношенията между активите и капитала; анализ на финансовата стабилност; анализ на степента на риск от финансова несъстоятелност и фалит на предприятието.

При анализа на финансовото състояние първоначално се анализират активите на предприятието. Последователно се анализират размерът, съставът, структурата и динамиката на активите както общо, така и по групи активи – дълготрайни и краткотрайни активи. След това се анализира структурата и динамиката поотделно на дълготрайните и на краткотрайните активи. Интерес представлява и съотношението между дълготрайните и краткотрайните активи, което в значителна степен зависи от предмета на дейност на предприятието.

Един от най-важните въпроси при анализа на финансовото състояние е този за обръщаемостта на краткотрайните активи на предприятието. В процеса на осъществяването на дейността средствата на предприятието, вложени в краткотрайни активи, извършват непрекъснат кръгооборот, като

преминават от една негова фаза в друга, както и от една в друга конкретна форма на възплъщение. По-бързото осъществяване на кръгооборота на краткотрайните активи изисква по-малък по размер средства, необходими за нормалното осъществяване на дейността на предприятието. По-бавното извършване на този кръгооборот изисква по-голям размер краткотрайни активи, т.е. необходимо е да бъдат ангажирани допълнително средства за осигуряване на нормалната дейност на предприятието.

С основание се отбелязва, че (Николов, Маринова, 1996, с. 148) „ускоряването на обръщаемостта на оборотния капитал има голямо значение за фирмата (предприятието – доб. Р.И.). Той позволява предприятието да извършва своята стопанска дейност с по-малко капитал и да ползва по-малко средства под формата на кредити от банки, за което ще плаща и по-малки лихви.“ По наше мнение въпросът за обръщаемостта на краткотрайните активи е актуален на всички етапи от развитието на предприятията и на икономиката на страната. Споделяме написаното от Георгиева (1991, с. 143; 1993, с. 143; 1999, с. 101) относно концепцията на К. Маркс за кръгооборота и оборота на капитала, че тя (концепцията) „е (доб. Р.И.) една от най-малко идеологизираните съставки на марксизма“. Говорителят на Националната агенция за приходите Бъчваров подчертава, че „данъчните (данъчната администрация – Р.И.) прилагат тайна формула, с чиято помощ залавят данъчни нарушители в зависимост от съотношението на материалните запаси към обема на продажбите“ (Цолов, 2019). Тук по същество става дума за коефициента на заетост на стоковите запаси. Този факт потвърждава актуалността, важността и приложимостта на методиката за анализ на обръщаемостта на краткотрайните активи, част от които са материалните запаси на предприятията в съвременните условия.

Обръщаемостта на краткотрайните активи може да се анализира и оценява от две гледни точки. При първата от тях обръщаемостта на тези активи се анализира като самостоятелен обект. В този случай е необходимо да се решават следните задачи: 1) установява се дали в предприятието има ускоряване или забавяне на обръщаемостта на краткотрайните активи; 2) установява се размерът на освободените, респ. допълнително ангажираните краткотрайни активи в резултат от ускоряването, респ. забавянето на тяхната обръщаемост; 3) установява се силата и посоката на влияние на преките фактори върху ускоряването, респ. забавянето на обръщаемостта на краткотрайните активи, както и върху размера на освободените, респ. допълнително ангажирани краткотрайни активи.

При втората гледна точка обръщаемостта на краткотрайните активи се анализира в качеството ѝ на фактор, оказващ влияние върху настъпилите изменения в ключови резултативни бизнес показатели. Например ускоря-

ването или забавянето на обръщаемостта на краткотрайните активи оказва непосредствено влияние върху настъпилите изменения в рентабилността на база активи, в рентабилността на производствения капитал и др.

За анализа на обръщаемостта на краткотрайните активи като самостоятелен обект (резултативен показател) се използват следните показатели:

- 1) време на обръщаемост;
- 2) коефициент на обръщаемост;
- 3) коефициент на заетост.

Краткият преглед на специализираната литература в областта на финансово-стопанския анализ показва, че по мнение на някои автори (Георгиев, Щерев, Благоев, 2017, с. 161) за скоростта на оборотния капитал се съди по броя на оборотите, които той прави за една година. Този показател се изчислява като отношение на годишния размер на продажбите към средногодишния размер на оборотния капитал. Съответно дните за един оборот могат да се изчислят като 360 дни в годината се разделят на броя на оборотите. Подчертава се, че ефективността от използването на оборотния капитал може да се анализира чрез показателите: коефициент на обръщаемост (отношение на реализираната продукция за даден период към средния остатък на оборотния капитал за същия период); времетраене на кръгооборота в дни (отношение на дните през периода към коефициента на обръщаемост); коефициент на натовареност на оборотния капитал (отношение на средния размер на оборотния капитал към реализираната продукция). По същество това са трите показателя, които ние разглеждаме в настоящата статия. Това наше мнение е изложено и в други научни трудове (Иванова, 2019, с. 129-186).

За изчисляването на показателите за анализ и оценка на обръщаемостта на краткотрайните активи е необходима информация за: средната наличност на краткотрайните активи (\overline{CA}), сумата на оборота (NS) и дните в периода (D).

Средната наличност на краткотрайните активи може да се определи като средна аритметична или като средна хронологична величина. По-точен резултат се получава ако се използва формулата за средна хронологична величина, тъй като се обхваща движението на краткотрайните активи по време на целия отчетен период. Данните за изчисляването на средната наличност на краткотрайните активи могат да се вземат от счетоводния баланс, респ. отчета за финансовото състояние, от месечните отчети, от оборотната ведомост или от счетоводните сметки за отчитането на тези активи.

Сумата на оборота по същество е нетният размер на приходите от продажби. Тази сума се посочва в отчета за приходите и разходите, респ. отчета за печалбата/загубата и другия всеобхватен доход на предприятието. За пократки периоди могат да се използват данните от счетоводните сметки за отчитане на приходите от продажби.

Дните в периода са строго фиксирани и се използват следните дни: месец – 30 дни, тримесечие – 90 дни, шестмесечие – 180 дни, година – 360 дни.

Времето на обръщаемост показва продължителността в дни на един кръгооборот, извършен от краткотрайните активи за съответния период. По наше мнение времето на обръщаемост на краткотрайните активи може да се изрази като продължителност на един кръгооборот в дни или като продължителност на един оборот в дни, тъй като оборотите се състоят от множество кръгообороти, извършени от краткотрайните активи.²

Времето на обръщаемост на краткотрайните активи на предприятието се изчислява по формулата:

$$T = \frac{\overline{CA} \times D}{NS}$$

Коефициентът на обръщаемост (скорост на обръщаемост) характеризира броя на кръгооборотите, извършени от краткотрайните активи през съответния период от време.

Прегледът на литературата в областта на анализа показва, че по мнение на някои автори (Георгиев, Щерев, Благоев, 2017, с. 161) „под скорост на обръщението трябва да се разбира времето, през което оборотният капитал от парична форма преминава през трите фази на възпроизводствения процес и отново се връща в изходната си форма – пари (парична форма – Р.И.). Колкото по-висока е скоростта, с толкова по-малко средства предприятието осъществява дейността си.“ Разсъждавайки върху тези мисли стигаме до извода, че тук става дума, по-скоро, за показателят „време на обръщаемост“ на краткотрайните активи на предприятието. По същество оборотният капитал е въплътен именно в краткотрайните активи.

Коефициентът на обръщаемост на краткотрайните активи се изчислява по формулата:

$$KO = \frac{NS}{\overline{CA}}$$

Коефициентът на заетост показва размера на краткотрайните активи, ангажирани за постигането на един лев нетни приходи от продажби. Нашето мнение е, че стойността на този коефициент следва да се изчислява по посочения по-горе начин. Основанието за това е действието на принципа на начисляването при признаването, оценяването и представянето на позициите във финансовите отчети на предприятието. Съобразно този принцип приходите на предприятието, в т.ч. и нетните приходи от продажби, могат да съществуват под формата на парични средства (когато моментите на признаването на прихода и получаването на паричните средства съвпадат) или

² В статията се употребяват като равностойни двата термина – кръгооборот и оборот.

под формата на краткосрочни вземания (когато признаването на прихода предхожда получаването на паричните средства за същия приход). При анализа на обръщаемостта на краткотрайните активи става дума за признатите и осчетоводени нетни приходи от продажби на продукцията, стоки и услуги, независимо от тяхната форма на проявление – парични средства или вземания от клиенти. Считаме, че методиката за анализ на обръщаемостта на краткотрайните активи следва да се обвърже с методиките за анализ на ликвидността и на рентабилността на активите на предприятието. По този начин е възможно да се оптимизират стойностите на ключовите бизнес индикатори, дефиниращи системата за финансово равновесие на предприятието.

Коефициентът на заетост на краткотрайните активи се изчислява по формулата:

$$K_z = \frac{\overline{CA}}{NS}$$

Като резултат от ускоряването на обръщаемостта на краткотрайните активи се формират освободени средства, които могат да бъдат използвани за други дейности или цели в съответствие с вижданията и намеренията на мениджмънта на предприятието. В резултат от забавянето на обръщаемостта на краткотрайните активи възниква недостиг от оборотни средства, необходими за нормалното осъществяване на дейността на предприятието. В подобни ситуации мениджмънтът следва да търси вариантни решения за ускоряване на обръщаемостта на краткотрайните активи или за осигуряване на дейността с оборотни средства чрез допълнително привличане на краткосрочни капиталови източници.

От практическа гледна точка е удобно размерът на освободените или допълнително ангажираните средства да се установява посредством процентите на динамика на краткотрайните активи и на нетните приходи от продажби. При положение, че процентът на динамика на краткотрайните активи е по-голям от този на нетните приходи от продажби, то с относително по-голям размер средства, вълпътени в краткотрайни активи, са постигнати фактическите нетни приходи от продажби, т.е. налице е забавяне на обръщаемостта на краткотрайните активи. В обратният случай е налице ускоряване на обръщаемостта на краткотрайните активи на предприятието.

Размерът на освободените, респ. допълнително ангажирани краткотрайни активи се установява като разликата между процентите на краткотрайните активи и на нетните приходи от продажби се умножи по базисния размер на краткотрайните активи.

Факторите, които оказват влияние върху ускоряването, респ. забавянето на обръщаемостта на краткотрайните активи, са:

- 1) промените в сумата на оборота (нетните приходи от продажби) и
- 2) промените в средната наличност на краткотрайните активи.

За да се установи влиянието на факторите е необходимо предварително да се определи условна обръщаемост в дни при средна наличност на краткотрайните активи от предходния период (например година) и сума на оборота за текущия период (например година), т.е.

$$T^{usl.} = \frac{\overline{CA}_0 \times D}{NS_1}$$

Разликата между така изчислената условна обръщаемост и продължителността в дни на един оборот на краткотрайните активи от предходната година показва влиянието на промените в сумата на оборота за текущата в сравнение с предходната година, т.е.:

$$\pm \Delta T (\pm \Delta NS) = T^{usl.} - T_0 = \frac{\overline{CA}_0 \times D}{NS_1} - \frac{\overline{CA}_0 \times D}{NS_0}$$

Размерът на освободените ($-O_{ka}$), респ. допълнително ангажирани ($+D_{ka}$) краткотрайни активи в резултат от ускоряването, респ. забавянето на тяхната обръщаемост под влияние на промените в сумата на оборота се установява като така получените дни на ускоряване, респ. забавяне на обръщаемостта, се умножават по еднодневния оборот за текущата година, т.е.

$$-O_{ka}, +D_{ka} (\pm \Delta NS) = \pm \Delta T \times \frac{NS_1}{D}$$

Влиянието на промените в средната наличност на краткотрайните активи се определя като разлика между продължителността в дни на един оборот на тези активи за текущата година и изчислената по-горе условна обръщаемост, т.е.

$$\pm \Delta T (\pm \Delta \overline{CA}) = T_1 - T^{usl.} = \frac{\overline{CA}_1 \times D}{NS_1} - \frac{\overline{CA}_0 \times D}{NS_1}$$

И тук размерът на освободените, респ. допълнително ангажирани краткотрайни активи под влияние на промените в техния среден размер може да се определи по посочения по-горе начин.

Насоката и степента на влияние на промените в сумата на оборота и на промените в средната наличност на краткотрайните активи следва да се установяват за всяка отделна група и вид от състава на тези средства. Защо е необходимо това? Защото зад общото ускоряване, респ. забавяне на обръщаемостта на краткотрайните активи могат да стоят различни положително и отрицателно влияещи фактори, които водят до промени в сумата на оборота и в средната наличност на краткотрайните активи. Анализът следва да се

задълбочи към разкриване на факторите и към установяването на насоката и степента на тяхното влияние върху обръщаемостта на отделните групи и видове от състава на краткотрайните активи.

Ускоряването на обръщаемостта на краткотрайните активи на транспортните предприятия, осъществяващи дейността си в различните видове транспорт, е с важно значение за тяхното нормално и успешно функциониране. При положение, че в предприятието се допусне забавяне на обръщаемостта на краткотрайните активи и се формира недостиг от оборотни средства, то могат да възникнат сериозни финансови затруднения при погасяване на задълженията към доставчиците за доставката на необходимите материали за осъществяването на дейността, като например горива, смазочни материали и др. С цел преодоляване на възникналите финансови проблеми, произтичащи от недостига на собствен оборотен капитал, мениджмънтът на предприятието може да предприеме мерки за ускоряване на обръщаемостта на краткотрайните активи или за привличането на външни краткосрочни капиталови източници. Същевременно с това големите наличности от краткотрайни активи водят до забавянето на обръщаемостта на тези средства на предприятието и до намаляването на възвръщаемостта на активите.

Важността на въпроса за ускоряването на обръщаемостта на краткотрайните активи на предприятието показва по същество непреходната актуалност и на въпроса за конкретните пътища за постигането на това. Те са различни и са свързани с конкретните особености на дейността на предприятието. Например за предприятията от транспортния сектор могат да се прилагат мерки в различни насоки: подобряване на структурата на производствения капитал, в т.ч. на дълготрайните материални активи, заети в различните видове транспорт; оптимизиране на размерите на необходимите материални ресурси при осигуряване нормалното протичане на вътрешните бизнес процеси по време на дейността на транспортните предприятия; оптимизиране времетраенето на транспортния цикъл (внедряване на нови технологии за извършване и управление на транспортните дейности; усъвършенстване на организацията на труда, дейността и управлението на транспортните предприятия от различните видове транспорт); подобряване качеството и конкурентоспособността на услугите, предлагани от транспортните предприятия; разнообразяване на предлаганите транспортни услуги; подобряване на взаимоотношенията с клиентите; намаляване на вземанията и преди всичко на вземанията от клиентите; съкращаване на периода на събиране на вземанията от клиентите; формиране на система от финансови и нефинансови показатели за анализ на клиентската база и др.

На следващо място се извършва анализ на собствения капитал и на пасивите на предприятието.

Инвестираният в дейността на предприятието капитал може да се анализира и оценява от различни гледни точки:

1) според източниците на формиране – капиталът се разграничава на собствен и привлечен;

2) според времето и начина на пренасяне и възвръщане на капитала в първоначалната му форма – капиталът се групира на основен и оборотен;

3) според продължителността на функциониране в дейността на предприятието – капиталът се разграничава на постоянен и краткосрочен оборотен капитал.

Анализът на структурата на капитала и на нейната динамика позволява да се даде оценка и да се набележат мерки за подобряване на капиталовата структурата на предприятието.

Капиталовата структура на предприятието може да се анализира в три направления:

1) анализ на общата структура на капитала;

2) анализ на структурата на собствения капитал;

3) анализ на структурата на привлечения капитал.

Първоначално се анализира и оценява общата структура на капитала на предприятието. За целта могат да се използват следните относителни показатели – коефициентите на: 1) автономност; 2) финансова зависимост 3) финансова автономност; 4) задлъжнялост; 5) постоянния капитал.

Коефициентът на автономност показва относителният дял на собствения капитал в целия инвестиран капитал. Пряко свързан с него е коефициентът на финансова зависимост, който показва относителния дял на привлечения капитал в целия инвестиран капитал в дейността на предприятието.

Коефициентът на финансова автономност се изчислява като отношение на собствения към привлечения капитал и показва степента на покритие на привлечения от предприятието капитал със собствени средства. Коефициентът на задлъжнялост се изчислява като отношение на привлечения към собствения капитал и показва размера на привлечения капитал, съответстващ на един лев собствен капитал.

Постоянният капитал е израз на продължително и постоянно функциониращите средства в дейността на предприятието. Неговият размер се определя като от сумата на дълготрайните и краткотрайните активи се приспаднат краткосрочните пасиви (задължения). Може да се определи и като сума от размерите на собствения капитал и на дългосрочните пасиви (задължения). Основно изискване при формирането на капиталовата структура на всяко предприятие е размерът на постоянния капитал да превишава този на дълготрайните активи. Ако това изискване не е спазено, то предприятието използва краткосрочни източници за формиране на част от дълготрайните

си активи. Тъй като дълготрайните активи са бавноликвидни, то това може да доведе до проблеми със своевременното погасяване на краткосрочните задължения на предприятието и то да изпадне в ликвидна криза и неплатежоспособност.

След анализа на общата структура на капитала се извършва анализ на структурата на собствения капитал. Собственият капитал се определя като абстрактна величина, която изразява притежанието (претенциите) на собствениците върху имуществото на предприятието, материализирано в конкретна форма на съществуване. Собственият капитал на предприятието се разглежда и като остатъчна величина от признатите активи след приспадане на признатите пасиви (ПМС 46, 2005).

Аналитичен интерес представлява структурата на собствения капитал според продължителността на неговото участие в стопанския оборот на предприятието. От тази гледна точка собственият капитал може да се разграничи на собствен основен и собствен оборотен капитал. Собственият основен капитал е вълпътен в дълготрайните активи на предприятието. Неговият размер се определя като разлика между дълготрайните активи и дългосрочните пасиви. Собственият оборотен капитал е вълпътен в краткотрайните активи и пренася изцяло стойността си в стойността на готовия продукт в рамките на един отчетен период (календарна година), като по този начин губи напълно потребителната си стойност.

Нетният оборотен капитал може да се определи като от размера на постоянния капитал се приспадне величината на дълготрайните активи на предприятието. Неговият размер може да се определи и като разлика между краткотрайните активи и краткосрочните задължения на предприятието.

От гледна точка на финансовата стабилност предприятието трябва да разполага с нетен оборотен капитал. Ако то не разполага с нетен оборотен капитал е необходимо някои активи (например от състава на дълготрайните активи) бързо да бъдат превърнати в парични средства с цел погасяване на неговите краткосрочни задължения. В стопанската практика подобно действие не винаги е възможно, а ако е налице подобна възможност, то тя обикновено се извършва при неблагоприятни за предприятието условия и е обективна предпоставка за поява на риск от търговска несъстоятелност.

С важно значение за стопанската практика е съпоставянето на величините на собствения оборотен капитал и на нетния оборотен капитал. Ако всички дългосрочни задължения са използвани като източник за формиране на дълготрайните активи, нетният оборотен капитал по същество изразява собствените оборотни средства (собствения оборотен капитал) на предприятието (Чуков, 2011, с. 167; Данаилов, 1994, с. 110).

От гледна точка на финансовата стабилност на предприятието е необходимо и полезно да се изчисляват коефициентите на финансиране на дъл-

готрайните и на краткотрайните активи. Коефициентът на финансиране на дълготрайните активи се изчислява като отношение на постоянния капитал към величината на дълготрайните активи. От гледна точка на финансовата стабилност този коефициент трябва да бъде по-голям от единица. Ако коефициентът е по-малък от единица това означава, че част от дълготрайните активи са финансирани с краткосрочни капиталови източници. Коефициентът на финансиране на краткотрайните активи трябва да бъде по-голям от нула. Ако този коефициент е по-малък от нула това означава, че предприятието не разполага с нетен оборотен капитал.

На следващо място се анализират пасивите (задълженията) на предприятието. Първоначално се анализира общата структура на пасивите, като за целта се изчисляват показателите: нетен дългов капитал; коефициент на стабилност; коефициент на финансово напрежение.

Нетният дългов капитал се определя като разлика между общия размер на задълженията и сумата на паричните средства и паричните еквиваленти. Характеризира способността на предприятието да покрива своите задължения с активи в непарична форма. Коефициентът на стабилност се изчислява като отношение на дългосрочните към краткосрочните задължения, а коефициентът на финансово напрежение – като отношение на краткосрочните към дългосрочните задължения.

Анализът на задълженията на предприятието може да се задълбочи като се изследва размера, състава, структурата и динамиката на отделните видове краткосрочни задължения.

На следващо място в общата методика за анализ на финансовото състояние на предприятието се анализират и оценяват активно-пасивните балансови съотношения. В това отношение важни обекти на анализа са ликвидността и платежоспособността. Кредиторите извършват анализ на кредитоспособността на предприятието и във всеки момент проявяват определен интерес към неговите възможности да погасява в срок своите краткосрочни задължения. Това поражда актуалността на въпросите, свързани с ликвидността и платежоспособността на всяко предприятие.

Целта на анализа е да се установи степента на покритие на краткосрочните задължения на предприятието с налични бързоликвидни активи към определен момент (датата на съставяне на финансовия отчет), като в състава на краткосрочните задължения се включва и частта от дългосрочните задължения, която по време на текущия отчетен период се трансформира в краткосрочни задължения.

Според Начкова (2020) „ликвидността е способността на даден актив (ресурс) максимално бързо да се трансформира, обменя и превръща в парични средства при минимални загуби за притежателя му“. Считаме, че

това определение по-скоро се отнася за ликвидност на актив – становище, което ние споделяме.

По мнение на Петров (2014, с. 126-127), което ние споделяме, „в краткосрочен план тази възможност (за обслужване на краткосрочните задължения – доб. Р.И.) се нарича „ликвидност“, а в дългосрочен – „финансова задължнялост.“

Ликвидността на предприятието може да се анализира в два аспекта. Първият от тях е като самостоятелен обект на анализа, т.е. като резултативен показател, а вторият – като фактор, влияещ непосредствено върху изменението на рентабилността на активите, а така също и върху рентабилността на производствения капитал. При анализирането и оценяването на ликвидността като резултативен показател мениджмънтът следва да изработва и прилага мерки за поддържане на равновесие между краткотрайните активи и краткосрочните задължения на предприятието. Според нас тези мерки следва да бъдат насочени в две направления. Първото от тях е по отношение на средните срокове на плащане на краткосрочните задължения и на събираемост на вземанията от клиентите. По мнение на Николов (1992, с. 8), което ние подкрепяме, „средният срок за изплащане на текущите задължения (трябва – доб. Р.И.) да не е много по-малък от средния срок за изплащане, предоставен на дебиторите и времето необходимо за продажба на запасите“. За целта е необходимо да се постигне балансираност между сроковете на погасяване на краткосрочните задължения и на получаване на вземанията от клиентите, което може да осигури „безпрепятственото функциониране на фирмата (предприятието – бел. Р.И.) ... когато на всеки срок на погашение на задължения тя разполага с достатъчно ликвидни средства“ (Николов, 1992, с. 9). Второто направление на предприеманите мерки е по отношение на величините на краткотрайните активи и на краткосрочните задължения. Според Николов (1992, с. 9) едно предприятие ще стои на „здравите финансови основи, когато сумата на краткотрайните активи (лесно-обръщаеми активи) винаги надвишава сумата на дълговете поне с 5-10%“.

Ликвидността на предприятието може да се анализира и оценява посредством система от абсолютни и относителни показатели, стойностите на които се изчисляват по данни от счетоводния баланс, респ. отчета за финансовото състояние. Освен към датата на финансовия отчет за целите на анализа и управлението на ликвидността може да се изчислява и средната за изследвания период ликвидност, като се използват данните от тримесечните и месечните счетоводни баланси, от оборотната ведомост или от счетоводните сметки за отчитане на отделните видове текущи (краткотрайни) активи и текущи (краткосрочни) задължения на предприятието (Иванова, 2020, с. 132).

Абсолютен показател за анализ на ликвидността на предприятието е нетният оборотен капитал, който е част от постоянните източници за финансиране на дейността на всяко предприятие – онази част, която се използва за финансирането на неговите оборотни средства – краткотрайните активи. За да е ликвидно едно предприятие то трябва да разполага с нетен оборотен капитал. Това е един от критериите за постигането и поддържането на финансова стабилност, а оттам и на финансово равновесие на предприятието, разглеждано като система от три взаимосвързани помежду си елементи: финансова стабилност, ликвидност и рентабилност.

Относителните показатели за анализ и оценка на ликвидността на предприятието са коефициентите на: обща, бърза, незабавна и абсолютна ликвидност; ликвидност на приходите; ликвидност на капитала; интервален измерител и др. (Чуков, Иванова, 2019, с. 329-338, с. 384-385)

Коефициентът на обща ликвидност, известен още като коефициент на пълна ликвидност или коефициент на покритие, се изчислява като отношение между величините на краткотрайните активи и краткосрочните задължения на предприятието. Според Начкова (2020) ако стойността на този коефициент „е равна или по-голяма от единица ... (то предприятието – доб. Р.И.) покрива изцяло краткосрочните си задължения с наличните си краткотрайни активи“. Считаме, че коефициентът на обща ликвидност следва да има стойности около две, т.е. краткотрайните активи следва да покриват около два пъти краткосрочните задължения на предприятието. По-големите стойности (значително над 2) са индикатор за забавяне на обръщаемостта на краткотрайните активи, а по-малките – за недостиг от краткотрайни (бързообръщаеми) активи за покриване на краткосрочните задължения на предприятието.

Коефициентът на бърза ликвидност се определя като отношение на сумата от краткосрочните вземания, краткосрочните финансови активи и паричните средства към краткосрочните задължения на предприятието. При изчисляването на този коефициент не се вземат под внимание материалните запаси, които са най-труднообръщаемите активи от състава на краткотрайните активи. По мнение на Начкова (2020), което ние споделяме, от състава на краткосрочните вземания следва да се изключат трудносьбираемите и несъбираемите вземания. Това са средства на предприятието, които са извън неговия стопански оборот, и то не може да предвиди дали тези средства ще бъдат налични и дали то ще може да ги използва за покриване на краткосрочните си задължения.

Коефициентът на незабавна ликвидност се изчислява като отношение на сумата от краткосрочните финансови активи и паричните средства към краткосрочните задължения на предприятието. Начкова (2020) подчертава,

че в числителя на този коефициент, освен паричните средства, се включват и „краткосрочните финансови активи, предназначени за търгуване на първичен борсов пазар, които могат бързо да се трансформират в парични средства.“

Коефициентът на абсолютна ликвидност е отношение на паричните средства към краткосрочните задължения на предприятието. Този показател дава информация за възможността на предприятието да погасява краткосрочните си задължения с наличните парични средства, с които то разполага.

Ликвидността е предпоставка за осигуряване на платежоспособност. По мнение на Начкова (2010, с. 34-35) могат да се открият две тълкувания на понятието „платежоспособност ... (на предприятието – доб. Р.И.), а именно – потенциално и ситуационно, тъй като терминът „платежоспособност“ има две различни значения: способност (възможност) и ситуация (състояние). Първото значение на платежоспособността, отнесено към ... (отделното предприятие – доб. Р.И.), се определя като способността му да отговори на всички финансови задължения за плащане, на всички претенции на ... (кредиторите – доб. Р.И.) по сключените ... договори. Второто значение на платежоспособността ... характеризира ситуациите, в които ... (предприятието – Р.И.) е в състояние да изплаща задълженията си“.

Самата платежоспособност е базов критерий за самостоятелно съществуване, възможност за осъществяване на бизнеса и перспективи за развитие на предприятието в обозримо бъдеще. Появата на признаци за нарушаване на платежоспособността е предпоставка за възникване на условия за търговска несъстоятелност на предприятието. Считаме, че в условията на криза трябва да се конкретизират показателите за платежоспособност и ликвидност, като се изясни и разграничи тяхното съдържание. Анализът на платежоспособността не трябва да се ограничава единствено до определяне на величината на отделен показател към съответна дата. Това е предпоставка за възникване на съдебни спорове и неясни или субективни решения относно несъстоятелността на предприятието. В условия на криза следва да се оптимизира процеса на взаимодействие между стратегията за поддържане на добра степен на ликвидност, добро равнище на рентабилността на капитала и активите, както и вземане на правилни решения за управление на платежоспособността на предприятието.

Заклучение

Анализът на финансовото състояние на предприятието се провежда по данни от счетоводния баланс, респ. отчета за финансовото състояние. Резултатната аналитична информация е полезна както за вътрешните, така и за външните потребители на финансовите отчети на предприятието. Въз ос-

нова на получената от анализа информация финансовият мениджмънт на предприятието има възможност да изработва и взема правилни и обосновани решения за постигане и поддържане на стабилно финансово състояние в оперативен и стратегически аспект. Външните потребители на финансовите отчети могат да вземат решения, свързани с осъществяването на бизнес контактите си с предприятието, да анализират изпълнението на неговите договорни задължения, да разкриват недостоверно представени данни, съдържащи се във финансовите отчети и т.н.

Използвана литература

- Цолов, Ч. (2019). Всяка втора проверена фирма крие ДДС, в Банкер Daily [online], (Tsolov, Ch., 2019, Vsyaka vtora firma krie DDS, v Banker Daily), available at: <http://www.banker.bg/finansov-dnevnik/read/558634-vsiaka-vtora-proverena-firma-krie-dds>
- Георгиев, И., Щерев, Н. и Благоев, Д. (2017). Икономика на предприятието, ИК – УНСС, София. (Georgiev, I., Shterev N. i Blagoev, D., 2017, Ikonomika na predpriyatieto, IK – UNSS, Sofia).
- Георгиева, К. (1991). Микроикономикс – част първа, ЕФ „Инвест Кинов“, София, (Georgieva, K., 1991, Mikroikonoms – chast parva, EF „Invest Kinov“, Sofia).
- Георгиева, К. (1993). Микроикономикс – част първа, ЕФ „Инвест Кинов“, София. (Georgieva, K., 1993, Mikroikonoms – chast parva, S., EF „Invest Kinov“, Sofia).
- Георгиева, К. (1999). Микроикономикс – част първа, „Тракия – М“, София. (Georgieva, K., 1999, Mikroikonoms – chast parva, „Trakiya – M“, Sofia).
- Данаилов, Д. (1994). Фирмен финансов мениджмънт, ИК Люрен, София. (Danailov, D., 1994, Firmen finansov menidzhmant, IK Lyuren, Sofia).
- Иванова, Р. (2019). По въпроса за оборота на капитала и методиката за неговия анализ, Годишник на ВУАРР, т. 7, с. 131-182. (Ivanova, R., 2019, Po vprosa za oborota na kapitala i metodikata za negoviya analiz, Godishnik na VUARR, t. 7, s. 131-182).
- Иванова, Р. (2020). Анализ на рентабилността на активите на предприятието (на примера на промишлени предприятия), ИК – УНСС, София. (Ivanova, R., 2020, Analiz na rentabilnostta na aktivite na predpriyatieto (na primera na promishleni predpriatiya), IK – UNSS, Sofia).
- Начкова, М. (2010). Особености в дейността и счетоводството на застраховател в несъстоятелност и ликвидация, УИ „Стопанство“, София. (Nachkova, M., 2010, Osobenosti v deynostta i schetovodstvoto na zastrahovatel v nesostoyatelnost i likvidatsiya, UI „Stopanstvo“, Sofia).

- Начкова, М. (2020). Актуални проблеми на анализа на ликвидността на застрахователите, XVIII Международна научна конференция “Мениджмънт и инженеринг’ 20”, ТУ – София, Созопол. (Nachkova, M., 2020, Aktualni problemi na analiza na likvidnostta na zastrahovatelite, XVIII Mezhdunarodna nauchna konferentsiya “Menidzhmant i inzhenering’ 20”, TU – Sofia, Sozopol).
- Николов, Н. (1992). Финансови отношения, „26 февруари“, София. (Nikolov, N., 1992, Finansovi otnoshenia, „26 fevruari“, Sofia).
- Николов, Н., Маринова, Е. (1996). Икономика, изд. „Princers“, Варна. (Nikolov, N., Marinova, E., 1996, Ikonomika, izd. „Princers“, Varna).
- Петров, П. (2014). Практически анализ на финансовите отчети. Концепции и примери, „Сиела Норма“ АД, София. (Petrov, P., 2014, Prakticheski analiz na finansovite otcheti. Kontseptsii i primeri, „Siela Norma“ AD, Sofia).
- Постановление 46/21.03.2005 г. за приемане на НСС, изм. ДВ бр. 3/12.01.2016 г. (Postanovlenie 46/21.03.2005 g. za priemane na NSS, izm. DV br. 3/12.01.2016 g.).
- Чуков, К. (2011). Финансово-стопански анализ, УИ „Стопанство“, София. (Chukov, K., 2011, Finansovo-stopanski analiz, UI „Stopanstvo“, Sofia).
- Чуков, К., Иванова, Р. (2019). Финансово-стопански анализ, ИК – УНСС, София. (Chukov, K., Ivanova, R., 2019, Finansovo-stopanski analiz, IK – UNSS, Sofia).

FINANCIAL POSITION OF TRANSPORT COMPANIES (METHODOLOGY AND METHODS FOR ANALYSIS)

Assoc. prof. Rositsa Ivanova, PhD
Department Accounting and analysis
University of National and World Economy
e-mail: Rivanova@unwe.bg

Abstract

The entity's financial position is a complex term. It may be defined as status, composition, structure and dynamics of assets, liabilities and equity of the entity, as well as its ability to generate cash and cash equivalents with some level of certainty in timely manner that are necessary for meeting its obligations. The stable financial position is an objective prerequisite for the entity to continue its activity in foreseeable future.

The aim of this report is to improve the methods for analysis of an entity's financial position. The traditional methods for analysis are built-up by developing a system of indicators for analysis and assessment of the entity's financial stability on the basis of which key criteria are determined. Meeting or failing to meet such criteria as a whole shows the level of financial stability or instability of the entity, respectively. On such basis the level of risk of insolvency or bankruptcy of the entity is analyzed and assessed. In this report the author tries to formulate an integrated approach for analysis of the entity's financial position based on the logical unity between theory and practice.

The object of this publication covers the financial position of the entity as an economic category and system. It interprets specific methodological and methodical issues with regard to the analysis of the financial position of a transport company.

Key words: transport connectivity, financial condition, methodology, analysis, factors

JEL: M49